

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

В. М. Дрешпак*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ СИМВОЛІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Сучасні проблеми розвитку методологічного інструментарію державного управління пов'язані з новими аспектами, що відкриваються під час його вивчення й обумовлені новими потребами державно-управлінської практики. Серед нових завдань практики державного будівництва, що потребують удосконаленого методологічного забезпечення, вітчизняні вчені називають, зокрема, методологічне забезпечення євроінтеграційних процесів України, прискорення її входження в інформаційну цивілізацію і реформування політичної системи суспільства¹.

У зазначеному контексті привертають увагу й питання розвитку та удосконалення комунікативної підсистеми державного управління, де, на нашу думку, важливу роль відіграють символи, що репрезентують усю систему державного управління і є важливими засобами державно-управлінського впливу. Символи державного управління як об'єкт дослідження є надзвичайно багатоманітним явищем, яке зачіпає різні сторони людської діяльності. Тому завдання віднайдення адекватного методологічного інструментарію для розкриття сутності цього явища у контексті функціонування системи державного управління, виявлення джерел його генезису, наявних і потенційних зв'язків, напрямів трансформацій, факторів впливу символів на окремих людей і суспільство в сучасних умовах глобалізації комунікацій і політичних перетворень є надзвичайно актуальним.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження з методології державного управління Г. Атаманчука, В. Афанасьєва, В. Бакуменка, Ю. Кальниша, В. Князева, В. Мартиненка, П. Надолішнього, Н. Нижник, О. Оболенського, А. Решетніченка, Ю. Сурміна, С. Фареніка та інших учених свідчать про утвердження системного підходу як базового у дослідженнях з державного управління. Системний метод, що лежить в основі названого підходу, розглядає певну сукупність об'єктів — матеріальних або ідеальних, у процесі чого з'ясовується, що їхній взаємозв'язок і взаємодія призводить до виникнення нових інтегративних властивостей системи, які відсутні в її складових об'єктах. Як модифікацію загального системного методу досліджень розглядають комплексний метод, за допомогою якого вивчають функціонування систем, що складаються з різнорідних, але об'єднаних в єдине ціле (комплекс), елементів для досягнення певної мети². При цьому для вирішення

© Дрешпак В. М., 2008

* доцент кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, кандидат наук з державного управління

¹ Бакуменко В., Князев В., Сурмін Ю. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку // Вісник Української академії державного управління. — 2003. — № 2. — С. 12.

² Фаренік С. А. Логіка і методологія наукового дослідження: Наук.-метод. посіб. — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — С. 300, 302.

окремих складних дослідницьких завдань вдаються до поєднання їх елементів. Так, С. Чукут, ураховуючи іманентний (трансцендентальний) характер досліджуваного нею процесу спадкоємності в духовній культурі та пов'язаною із цим управлінською діяльністю, вважає за доцільне використовувати інтегративний підхід, основними складовими якого є системний та комплексний аналіз³.

Загалом, серед основних тенденцій розвитку методології державного управління поряд з підвищенням ролі системної методології, яка стає загальним ядром методологічного комплексу, що утворюється у цій галузі науки, також називають: залучення, перевірку й адаптацію методів інших наук до державного управління, а також зміну співвідношення між регламентованими методами, близькими до норм і процедур, і креативними, що приводить до виникнення індивідуальних методологічних ансамблів, які дають змогу вирішувати складні творчі завдання⁴. До того ж державне управління визнане мультипарадигмальною галуззю знання, що має кілька відносно самостійних парадигм, які збагачують його не лише різноманітними смислами, але й надають нового методологічного змісту⁵.

Розвиваючи ці підходи, ми ставимо перед собою завдання сформувати такий “методологічний ансамбль”, який у контексті системного підходу допоміг би комплексно розв'язати поставлені завдання щодо вивчення системи символів державного управління. Символ є предметом досліджень у філософії, соціології, психології, історії, культурології, філології, політології, комунікативістики, інших науках, кожна з яких застосовує для вивчення цього явища свій методологічний інструментарій. Проте це дозволяє показати лише ті окремі сутнісні сторони, зв'язки та впливи символу, які відповідають спектру інтересів цих галузей науки. Для державного управління, як ми зазначили вище, важливе комплексне бачення цього явища у контексті державно-управлінських впливів, що зачіпають (чи можуть зачіпати) ледь не всі сторони людської життєдіяльності. З цього погляду цікавою, на нашу думку, є робота російського дослідника Г. Чернова⁶, що дозволяє розширити уявлення про структуру соціальної та духовної сфер суспільства, де, власне, і функціонує символ. Ця праця, в якій аналізуються різні дослідницькі підходи стосовно соціально-масових явищ та обґрунтовується авторське бачення нового — соціокультурного — підходу, може стати відправним пунктом для подальшого формування методологічної основи нашого дослідження.

Метою цієї статті є обґрунтування вибору соціокультурного підходу як важливого елемента методології досліджень символів державного управління.

У сучасній науці поняття “методологія” пояснюється неоднозначно. Так, В. Бакуменко, В. Князев та Ю. Сурмін, досліджуючи методологію державного управління, виокремили принаймні дев'ять варіантів розуміння цього поняття⁷. Проте спільним смисловим компонентом, що поєднує ці, іноді досить різні погляди, є “діяльність”. Саме на це звертав увагу відомий учений Е. Юдін, вказуючи, що методологія у широкому значенні цього слова є “вченням про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності”⁸. Серед елементів методології наукової діяльності важливе місце посідає поняття, що має визначатися як “підхід” (науковий, дослідницький, методологічний).

У сучасній науковій мові термін “підхід” застосовують передусім у тих випадках, коли для вирішення наукової проблеми ще не сформована якась певна методологія, а лише вимальовуються окремі нові шляхи та прийоми її розв'язання. В основі того чи іншого підходу може знаходитися певне поняття чи принцип, які визначають загальну стратегію дослідження⁹. Таким чином, підхід можна розглядати як певний першоелемент методології, своєрідну “дорожню карту” майбутнього дослідження.

Між підходом і методом наукового дослідження є суттєва відмінність, яка, на думку Г. Чернова, полягає в тому, що в понятті підходу завжди логічно визначається спрямованість дослідження, певний кут зору на об'єкт вивчення, а поняття методу характеризує пізнання

³ Чукут С. А. Генеза духовної культури (управлінський вимір): Монографія. — К.: Вид-во УАДУ, 1999. — С. 58-59.

⁴ Бакуменко В., Князев В., Сурмін Ю. Вказ. праця. — С. 22.

⁵ Там само. — С. 20-21.

⁶ Чернов Г. Ю. Социально-массовые явления: Исследовательские подходы. — Изд. 2-е стереотип. — Дубна: Феникс+, 2005. — 208 с.

⁷ Бакуменко В., Князев В., Сурмін Ю. Вказ. праця. — С. 22.

⁸ Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки. — М.: Наука, 1978. — С. 31.

⁹ Чернов Г. Ю. Указ. работа. — С. 46.

з позицій визначення його способу, технології дослідження. Методи — це сукупність прийомів дослідницької роботи, що мають досить чіткий і визначений зміст і здатні визначати своєрідний алгоритм діяльності дослідника. Підхід же є менш визначеним феноменом, що конкретизує лише спрямованість наукового дослідження й обмежує цю спрямованість, як правило, лише яким-небудь одним аспектом. На відміну від методу, підхід не містить чіткої фіксації тих засобів, за допомогою яких проводиться дослідження, а от в основі загальних методів наукового пізнання лежать об'єктивні закони буття, що мають універсальний характер. Це й визначає універсальний характер більшості наукових методів. А щодо підходів, то їх природа завжди більш індивідуалізована і визначається специфікою як об'єкта, так і суб'єкта дослідження¹⁰.

Якщо прийняти тезу, що підхід є першоелементом методології, то у цьому значенні дане поняття слід співвіднести з дуже схожим поняттям “теорія”. На думку Г. Чернова, генетично підхід може розглядатися як прообраз теорії, в якому дедукуються її найважливіші, базові засади. Підхід розгортається в теорії, теорія ж у певному сенсі є розгорнутий, конкретизований підхід. У структурному вимірі підхід охоплює: образ об'єкта (системи), припущення (гіпотези) щодо проблемних аспектів пізнання цього об'єкта, а також принципи та настанови. Теорія як система узагальненого достовірного знання містить науковий опис, пояснення об'єкта і прогноз його майбутнього функціонування. Підхід формалізується, об'єктивується, стає доступним для оперування і верифікації в теорії. Тобто, з появою теорії підхід не розчиняється в ній, а переходить у, так би мовити, більш зрілу фазу свого існування¹¹.

Таким чином, прийmemo, що підходу як елементу методології наукової діяльності властиві такі сутнісні ознаки:

1) визначає спрямованість наукового дослідження, певний кут зору на об'єкт вивчення;

2) конкретизує й обмежує цю спрямованість, як правило, лише яким-небудь одним аспектом;

3) не містить чіткої фіксації тих засобів, за допомогою яких проводиться дослідження;

5) індивідуалізований і визначається специфікою як об'єкта, так і суб'єкта дослідження;

6) охоплює: образ об'єкта (системи), припущення (гіпотези) щодо проблемних аспектів пізнання цього об'єкта, а також принципи та настанови;

7) формалізується, об'єктивується, стає доступним для оперування і верифікації в теорії.

Відомо, що методологія того чи іншого наукового дослідження має відповідати сутності об'єкта дослідження, що забезпечить максимальну точність і вірогідність отриманих результатів. Стосовно символів державного управління можемо виокремити такі їх специфічні риси:

1. Символ є елементом культури. Структура символів, властивих певній культурі й відтворюваних нею, вибудовує систему, ізоморфну генетичній пам'яті індивіда¹². І власне сама культура, за визначенням Й. Кашими, являє собою комплекс смислів, які зрозумілі (чи потенційно зрозумілі) індивідам, котрі представляють певне суспільство. Але сам концепт “смысл”, на думку цього автора, досить складний. Його можна наблизити хіба що до використання символів, тобто матеріальних об'єктів, які позначають щось матеріальне (включаючи звук, світло та інші фізичні характеристики, які людина здатна сприймати за допомогою органів відчуттів)¹³.

2. Символ є унікальним комунікативним засобом. Символи є носіями смислу. Як зазначає Г. Почепцов, “символ містить у собі більше інформації, ніж звичайне слово. Символ, як правило, спирається на більш давній арсенал впливу, ніж сьогоденні наші надбання. Символ — це те, що уже впливало на наших пращурів як ефективний

¹⁰ Там же. — С. 47.

¹¹ Там же. — С. 49.

¹² Гатальська С. М. Філософія культури: Підручник. — К.: Либідь, 2005. — С. 206.

¹³ Психология и культура / Под ред. Д. Мацумото. — СПб.: Питер, 2003. — С. 518.

інструментарій. За допомогою символу ми можемо підключатися до інших, більш насичених інформаційно сфер. Символ ідеальний для будь-якого комунікатора, тому всі технологічні системи комунікативного впливу обов'язково спираються на символи¹⁴. Культуру як макроносія інформації, як макросистему, що пояснює, розглядає англійський антрополог Е. Ліч. Він зазначає, що культура здійснює комунікацію. Причому ця комунікація відбувається з людиною, присутність якої на певний час відкладена¹⁵.

3. Символ є засобом впливу. Символ як носій певного смислу у різних контекстах, що забезпечують відповідну його інтерпретацію, здатен впливати на свідомість, поведінку та діяльність людей. Уже саме долучення до символу дає право на іншу поведінку¹⁶. Не випадково символ протягом тисячоліть є одним з інструментів владного впливу. Як зазначає В. Васютинський, «саме в символічному характері влади закладено передумови для її формування й сприймання як невидимої магічної сили. Лише в меншій кількості аспектів свого вияву влада сприймається й оцінюється як зрозуміла, реальна, очевидна, але набагато частіше вона діє неочевидно. Дуже невиразною, неочікуваною, невимовною може бути влада символів навіть тоді, коли самі символи не увиразнюються й не усвідомлюються»¹⁷. Власне, таку впливовість символу можна пояснити й тим, що він є носієм певної енергії. На це вказував П. Флоренський, пояснюючи, що «символ є така сутність, енергія якої зрощена чи, точніше, розчинена з енергією деякою іншою, більш цінною в цьому відношенні сутності, несе таким чином у собі цю останню»¹⁸.

Таким чином, символ як елемент культури та засіб комунікацій і впливу обумовлює вибір дослідницького підходу, який би врахував соціальну природу символу, передбачив необхідність комплексного пізнання цього явища. Символи державного управління та діяльність, яка з ними пов'язана, на наше переконання, переважно є соціально-масовими явищами. Як виняток можуть бути названі лише окремі символи, що є елементом культури та засобом комунікації і впливу в обмежених (іноді закритих) соціальних групах.

Вивчаючи методологічні підходи у дослідженнях соціально-масових явищ, Г. Чернов виокремлює: політико-орієнтований, соціально-психологічний, культурцентристський і соціокультурний¹⁹. При цьому політико-орієнтований підхід розглядає масу й соціально-масові явища передусім як об'єкт управління у їх взаємодії (взаємозв'язку) з владою, правлячою елітою. Цей підхід, на думку Г. Чернова, є нині найбільш поширеним. За нашими оцінками, з цього погляду символи найчастіше досліджуються політологами та соціологами.

Соціально-психологічний підхід дозволяє розглянути масу й соціально-масові явища як нові якості, отримані в результаті ситуативної взаємодії індивідів, котрі генерують «колективне несвідоме» і є при цьому певною противагою ізольованим індивідам. Цей підхід під час своїх досліджень символів використовують психологи, частково — соціологи, літературознавці, комунікативісти.

Культурцентристський підхід досліджує взаємодії маси і духовної еліти та зорієнтований насамперед на вивчення якостей людини з маси. До цього підходу, на наш погляд, найчастіше вдаються антрополози, культурологи, літературознавці, мовознавці, комунікативісти. Усі три підходи можна помітити у дослідженнях символу філософами.

Запропонований Г. Черновим **соціокультурний підхід** формулюється на основі синтезу досягнень культурцентристського підходу, висновків і даних сучасного соціально-філософського, соціологічного та культурологічного знання і спеціально зорієнтований на дослідження соціально-масових явищ як системи, що взаємодіє із системами «суспільство» та «культура». Соціокультурному підходу відводиться значна роль у структурі системної методології. На нашу думку, саме цей підхід дозволить найбільш повно вивчити таке складне явище як символи у межах завдань галузі науки «Державне управління». При цьому не варто оминати увагу й вище названі підходи. Адже вони не виключають один

¹⁴ Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. — М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001. — С. 11, 15.

¹⁵ Лич Э. Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии / Пер. с англ. И. Ж. Кожановской. — М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2001. — С. 8, 140.

¹⁶ Почепцов Г. Г. Указ. работа. — С. 13.

¹⁷ Васютинский В. О. Суб'єкт у мережі владно-підвладних стосунків // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. — К.: Либідь, 2006. — С. 84.

¹⁸ Флоренский П. А. Имена: Сочинения. — М.: Эксмо, 2006. — С. 263.

¹⁹ Чернов Г. Ю. Указ. работа. — С. 70-71.

одного, навпаки — розгляд їх як таких, що взаємно доповнюються, дозволить вивчити досліджувані нами явища найбільш повно й системно.

Деталізуємо сутність представленого соціокультурного підходу. За ним діяльність людей постає як система, елементами якої є: суб'єкти цієї діяльності, об'єкти, продукти (створювані з матеріалу об'єктів), а також засоби та способи діяльності. У цій системі культура є соціальним явищем, яка охоплює усе, що створює суб'єкт, освоюючи світ об'єктів, а також продукти і способи діяльності. Таким чином, культура як система протистоїть об'єкту людської діяльності як цілком природному явищу²⁰. Взаємодія між системами “суспільство” та “культура” може бути представлена з огляду на такі їх ролі. Якщо суспільство постає перед людиною перш за все як дійсність, як реальне середовище його існування, то культура є певною сферою можливостей, зокрема можливості відносно вільного вибору з-поміж акумуляованих нею програм і стратегій людської діяльності, аксіологічних принципів існування²¹.

Символ державного управління як засіб впливу також доцільно розглядати у світлі соціокультурного підходу, оскільки цей підхід передбачає системний погляд на людину (у нашому випадку як суб'єкта чи об'єкта впливу символу) у її взаємозв'язку з культурою та соціумом і в контексті їх взаємовпливу. Ідеальна взаємодія по лінії “культура — людина — суспільство” вбачається таким чином. Культура, виступаючи засобом формування програм найважливіших типів людської діяльності — практично-перетворюючої, пізнавальної, аксіологічної та комунікативної, забезпечує цілісне буття людини. Цілісно розвинута й активна у своїй діяльності людина, взаємодіючи й утворюючи асоціації з іншими людьми, забезпечує не менш цілісний розвиток суспільства.

Таким чином, людина у своєму формуванні опиняється ніби під подвійним впливом: з одного боку — під впливом сфери дійсності, наявного суспільства, його закономірностей, суспільних потреб, що вимагають від індивіда виконання певних соціальних ролей; з іншого — культура може стати для нього сферою можливості, джерелом вільного вибору життєвих програм, недермінованих жорстко лише цим соціальним середовищем²².

Соціокультурний підхід, запропонований російським ученим Г. Черновим для дослідження соціально-масових явищ, доцільно визначити як один з елементів методології досліджень символів державного управління. Цей підхід відповідає специфічним властивостям символів державного управління як об'єкта досліджень, конкретизує напрям наукового пошуку (символ державного управління розглядається як засіб встановлення, підтримання та трансформацій взаємодії по лінії “культура — людина — суспільство”), належить до структури системної методології як базової у дослідженнях з державного управління.

Перспективи подальших досліджень у контексті окресленої в цій статті теми будуть пов'язані із визначенням необхідних складових соціокультурного підходу, а саме: формулюванням гіпотез стосовно проблемних аспектів вивчення символів державного управління як об'єкта, принципів і настанов щодо цього дослідження. Наступним кроком має стати формулювання на підставі обраного підходу відповідної теорії та її апробації.

Стаття рекомендована до друку кафедрою державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління при Президентові України (протокол № 7 від 22 лютого 2008 року)

²⁰ Там же. — С. 124-125.

²¹ Там же. — С. 129.

²² Там же. — С. 129-130.